

Јеси ли ми брат или ниси?

Атанасије Зоитакис, доктор историјских наука. Професор на Катедри за црквену историју (Историјски факултет Московског државног универзитета „Ломоносов“)

У XVIII-XIX веку у многим православним земљама Црква је била подчињена државама које су желеле да она постане део бирократског апарата. Парохијски свештеници су били принуђени да врше функције чиновника: да бележе рођења, склапање бракова, да помажу у попису становништва и одржавању избора. Поред тога, црквени поседи и драгоцености су често одузимани, а манастири затварани.

Феномен под називом „секуларизација“ дотакао је и православне балканске народе – Грке, Србе, Румуне и Бугаре. Државна политика је оковала руке Цркви и озбиљно ограничавала могућности мисионарске службе. Описујући положај у који је доспела црква, један од грчких јерарха није штедео речи: „Црква, која се налази под стопалом државе, превија се од болова... Чак и кад би хтела да кине, дужна је да тражи дозволу министра!“ Да ли ово личи на оно што се данас дешава у низу земаља?!

Пастирска делатност Цркве у том периоду је практично умрла, иако је потреба за тим била изузетно јака: друштво је трпело притисак чланова најновијих филозофских кругова и прихватало

неверовање. Као одговор на сличне изазове јавља се стварање православних братстава, јединственог феномена у историји Православне цркве. Балкански хришћани су се груписали у јаке друштвене организације, које су током неколико деценија утицале не само на Цркву, него и на државну делатност. Православна братства су достигла највећу моћ у Србији и Грчкој. Она и сада, мада под другим називима, настављају да „кроје“ историју својих земаља.

„Живот“ и остали

Пионири грчке верске обнове били су „народни богослови“, путујући проповедници (мирјани и монаси), који су окупљали људе на трговима и причали им о Богу и Цркви. Управо су народни богослови основали прва грчка православна братства.

Највеће је било братство „Зои“ („Живот“) које 1907. године оснива свештеник Евсевије Матопулос (1849-1929). Братство „Зои“ достиже врхунац за време активности архимандрита Серафима Папакостаса, који је од 1927. до 1954. године и руководио њиме. Званични штампани лист братства „Живот“ тада је свакодневно излазио у 165.000 примерака. Братство „Зои“ је одликовала истинска „немачка“ дисциплина. То је омогућило организацији да оснује своја одељења у скоро сваком грчком граду и селу. Грчке „школе катехизиса“ нису биле изум братства „Зои“, пошто су настале на основу енглеских и француских образовних установа, али је управо „заједници богослова“ припадала највећа реализација те идеје. Почев од седам школа колико их је било 1926. године, до 1958. братство „Живот“ је имало на располагању 2.216 школа са 14.7740 ученика у Грчкој, односно 139 школа са 7.747 ученика на Кипру.

У исто време су осниване организације „родитељска заједница“, „заједница хришћанских мајки“,

удружења студената, научних радника, домаћица и сл. Све су izdavale периодичna издања и књиге у великим тиражима. Мреже топографије, библиотека и јефтiniх књижара проширију се по читавој Грчкој.

«Живот» – дневни верски часопис

Тако је братство „Зои“ одједном почело активно да делује у разним друштвеним слојевима, истичући у први план социјалну делатност, отвореност ка свету, посебну блискост са људима различитог начина живота, вредности и потребе. Братство је слало проповеднике у фабрике, штампало просветитељску литературу намењену радницима. Чланови организације су обилазили куће и станове и проповедали Христа.

Братство није нудило никакве догматске и канонске новине, али је, ипак, организација ревидирала неке аспекте православног предања. У највећој мери то се тицало односа према монаштву. Братство „Зои“ је било смештено у центру Атине, а на горњим спратовима су се налазили станови монаха „савременог типа“. Они су поштовали правила три монашка завета (послушности, сиромаштва и целибата), али нису носили монашку одежду. По организацији, живот искушеника је морао бити мисионарски оријентисан. Сматрали су да је молитва недовољни облик служења свету и истицали да је неопходна практична мисија и материјални допринос човечанству.

Други стуб на којем је почивао програм братства „Зои“ била је реформа богослужења, која је предлагала низ новина. Фактички, у центру богослужења стоји проповед, а молитва је у другом плану. Уједно, тврдили су да је током богослужења неопходно седети ради концентрације и предлагали да свештеник наглас чита „тајне молитве“.

Ο ΣΩΤΗΡ

Часопис друштва «Сотир» («Спасилац»)

Братство „Зои“ је инсистирало, пре свега, на моралном понашању. Чланови организације су увек морали да служе као пример високоморалних и угледних личности, што су испољавали у спољашњем изгледу, тј. строгом кодексу облачења, контролисаним покретима и кретању, начину говора.

Унутрашње несугласице довеле су до тога да је 45 од 135 чланова напустило братство „Зои“. Након неког времена основано је братство „Сотир“ („Спаситељ“). Крајем 1950-их година у Грчкој је постојало неколико десетина таквих братстава (Православне хришћанске заједнице,

Искупљење, Три светитеља итд). Упркос неким разликама у њиховој идеологији и структури, мањем или већем традиционализму или радикализму, генерално су сва братства заснована на истој основи.

Ванцрквена братства – пут у ћорсокак или ка обнови?

Грчка православна братства су често називали „ванцрквеним организацијама“. Њихови творци су били мотивисани у најбољем смислу и желели су да „обнове православље и очисте Цркву“. Зашто су им онда њихови опоненти наметали етикету „ванцрквени“? За то су делимично криви представници братстава. Друштва су постојала на основу светских заједница регистрованих од стране државе. Избор је био логичан јер су чланови братства посебно желели аутономију. Касније се то развило до те мере да је изазвало поделу свештенства и мирјана на „наше“ и „туђе“, а критеријум по којем су свештеници могли да „напредују“ било је управо њихово чланство у братству.

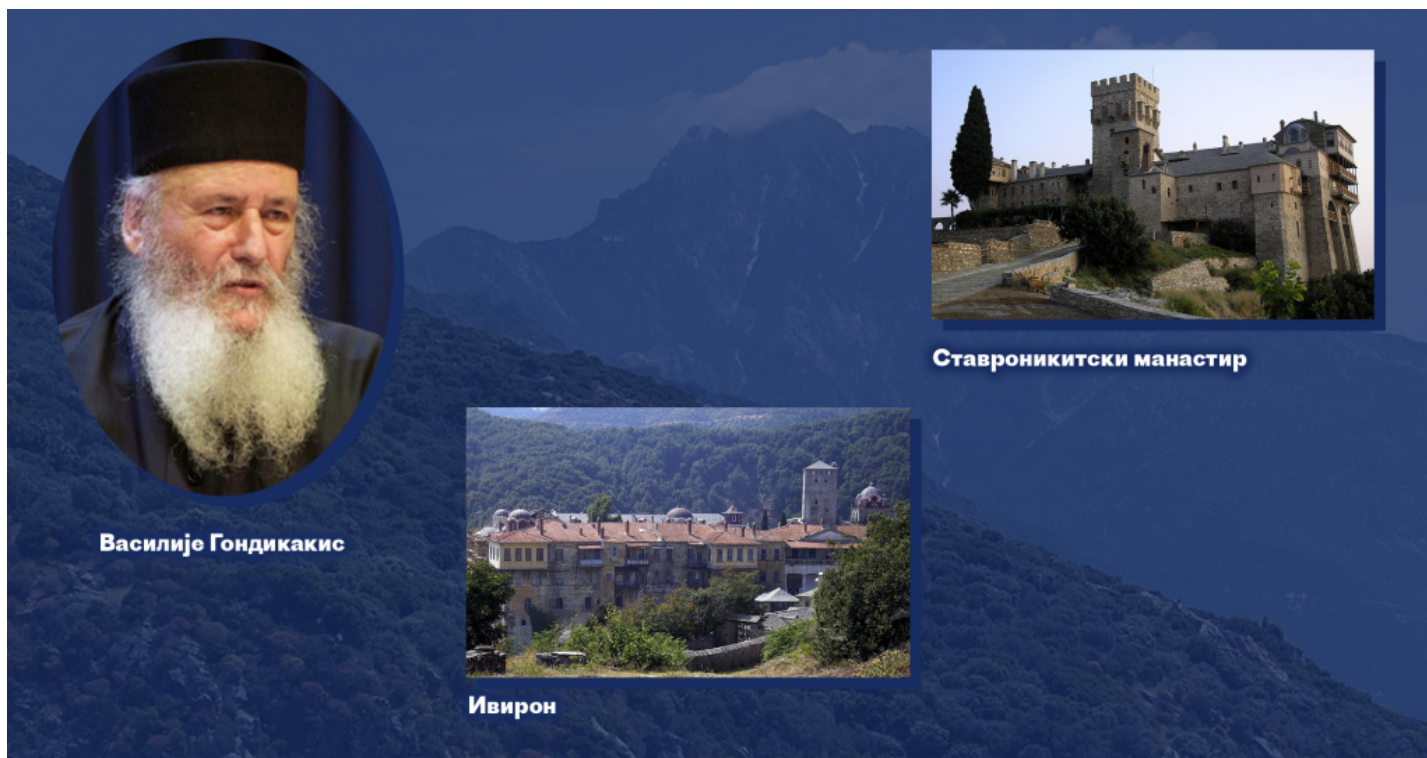
У реторичкој организацији важно место припало је „преображају“ Цркве, образовног система, културе, па чак и политичке сфере. Због тога су чланови братства сматрали да су полемички списи најпогоднији жанр за остваривање тих циљева. Већи део самосталних списа богослова братства „Зои“ били су радови против некога или нечега – масона, екуменизма, јереси, предрасуда, па чак и Олимпијских игара. Чланови братства су били ревносни противници комунизма. Сматрали су да је комунизам морална претња.

Атински архиепископ Јероним I

Идеологизација покрета довела је до истицања грчке политике у први план, што је довело до распада и слома организације. Чланови братства „Зои“ 1967. године постају део хијерархијске структуре Хеленске цркве. За атинског архиепископа изабран је Јероним (Коцонис), дугогодишњи вођа братства „Живот“, а други виђени представници организације постали су епископи. Почела је реализација програма реформи, надахнутих духом и идеалима „братства богослова“. Истовремено са државном влашћу (диктатуром „црних пуковника“), јерархија је спроводила сложен програм опоравка грчке „моралне климе“ и обликовања другачијег типа грађанина – „грко-хришћанина“ (о духу спровођених мера много говоре посебне исправе „духовног и физичког здравља“, које су биле уведене за ученике грчких школа).

Популарност братства међу људима несумњиво је сведочила да је православље током XX века остало срж погледа на свет већине Грка. Не узимајући у обзир појединачне спорне моменте у идеологији и пракси покрета, братство „Зои“ је увек представљало заједницу брижних максималиста, који су стремили ка томе да православље постане својина и вера свих. Активна мисионарска делатност братства „Зои“ допринела је рађању новог нараштаја људи, који су се интересовали за живот Цркве.

Разочаравши се у идеале ванцрквених организација, управо су младићи удахнули нов живот грчком монаштву. Када су напустили организацију 1966. године, Василије Гондикакис и Григорије Хациемануил, чланови братства „Зои“, упутили су се на Свету гору где су допринели оснивању Ставроникитске и Ивиронске обитељи. Много људи из ванцрквених заједница били су међу браћом под вођством архимандрита Емилијана (Вафидиса) и Георгија (Капсаниса), који су оживели пусте атонске манастире Симон-петра и Григоријат.

Архимандрит
Георгије Капсанис

Григоријат

Манастир Симон-петра

Архимандрит Емилијан

Сеоски препород

Почетком XX века у Србији су се појављивали људи, који су се својом религиозношћу јасно издвајали од других. Углавном су то били прости сељаци. Они су проповедали Јеванђеље, а одликовао их је чист живот. Они нису пропуштали богослужења, регуларно су се исповедали и причешћивали, волели су да посећују света места, да често иду на литије.

Такве људе су у народу прозвали „богomoљцима“, „побожнима“ или „јеванђелистима“. Зачетке богomoљачког покрета, који испрва нису били свесрпски, видимо у другој половини XIX века. Различите богomoљачке групе су спонтано настајале у разним областима земље. Оне нису међусобно комуницирале, нити усаглашавале своју делатност.

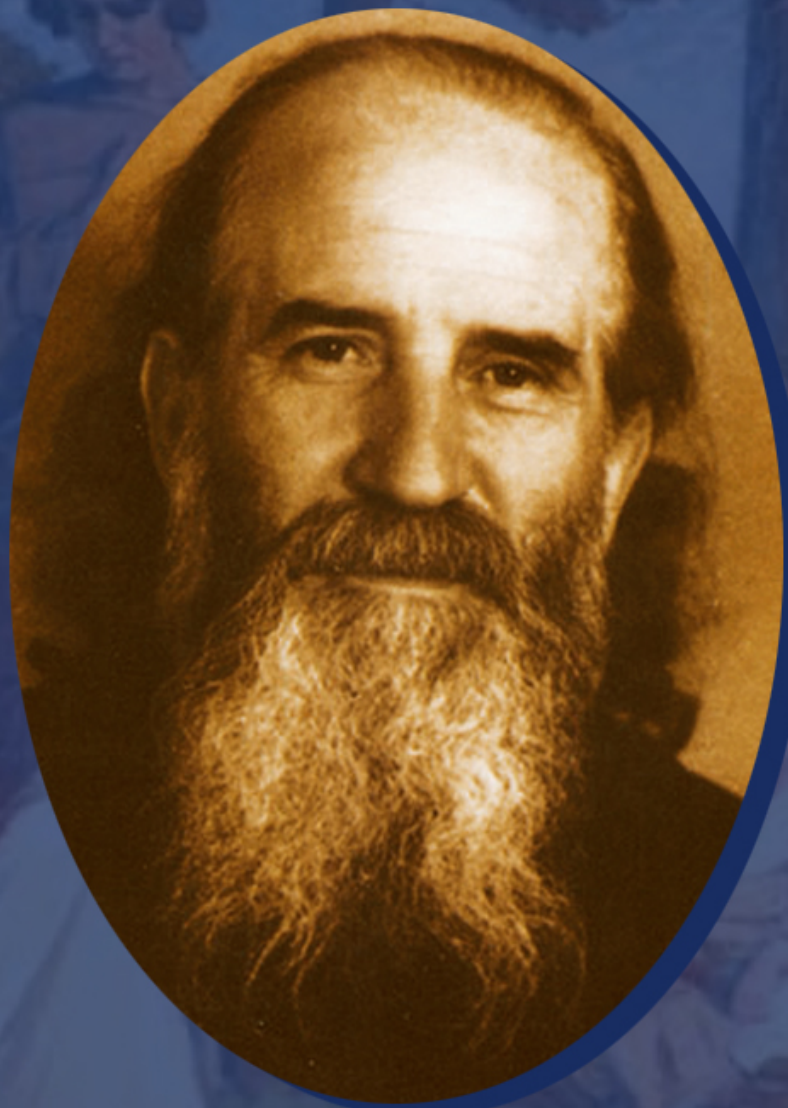

Владика Николај (Велимировић)

Владика Николај (Велимировић), врстан мисионар и писац, био је човек, који је успео да обједини расуте групе у једну организацију – Православну народну хришћанску заједницу (основану 1920. године). Прекретница у односу архијереја и свештеника према богомољачким братствима десила се управо захваљујући њему. Потрудите се да разумете богомољце. Уздржите се од каменовања, можете случајно погодити каменом Христа. Не одбацујте их, они вас неће, писао је владика Николај.

Савременици су констатовали да је црквеност основна одлика богомољца. Чланови нису желели да стварају одвојену секту. Јустин Поповић, истакнути српски духовни писац, бележи: „Овај

покрет представља подвижништво у маси. Код правих богомољаца све се своди на лично подвижништво, нарочито на молитву и пост. И у томе, баш у томе, они су специфично Христови и специфично православни...“.

Јустин Поповић

О начину живота богомољаца знамо на основу бројних сведочанстава савременика, које су објављивали у периодичним издањима. Богомољци „се просто наслађују боравком у Цркви, никада им није дуго, увек је слатко“. „Када међусобно причају, звуче као да говоре светим анђеоским језиком, јер причају само о светим темама, а о земаљским само колико је неопходно.“ „Њихов живот у кући носи печат сталне светости. Из њихових уста никада не излазе псовке или

клетве“. „Богомољци чине најкултурнији елемент народа... Из љубави према Светом Писму практично су сви самостално научили да Га читају прецизно и добро“.

Богомољци се нису изразито разликовали од других слојева друштва само начином живота, већ и спољашношћу. Богомољачког мисионара често описују као старца одевеног у народно одело, дуге браде и косе, који путује босоног. Богомољци су носили напрсне крстове, а жене су, поред крстова, носиле и мараме, што није било у складу са традицијом српског друштва због петстогодишњег османског ропства.

Када се 1920. године званично основала организација богомољаца, лакше су их идентификовали. Сада се није могао свако називати богомољцем, већ само члан Православне народне хришћанске заједнице (ПНХЗ).

Сваки члан ПНХЗ-а имао је јасне дужности, које су одражавале заједничку тежњу ка аскези и молитви. Богомољци су били људи из разних слојева српског друштва, али масовно –сељаци.

Сабори богомољачког покрета су се одржавали непрестано, по правилу, сваке године. На њима су посебно разматрали питања молитве и будућности братства.

Поред издавачке делатности и отварања читаоница, богомољачка заједница се активно бавила мисионарством. То је довело до увећања братстава по читавој Србији.

Као и грчка братства, и српска су се често бавила добротинством. Основали су мисионарске фондове за сиротињу, болеснике, сирочад и удовице. Постојали су курсеви за узгајање пчела и ткање. Богомољци су бринули о болесницима и посећивали затворенике.

Интересантно је да су богомољци активно пратили рад грчких православних братстава – истомишљеника, како су сматрали.

Патријарх Варнава

Манастир Ковиљ

У манастиру Ковиљ 28-29. августа 1933. године одржан је богомољачки Сабор. На њему су присуствовали епископи и патријарх Варнава, поглавар Српске цркве. Овај Сабор је био најбројнији у историји покрета. У обитељи се тада окупило више од 5.000 људи из разних крајева земље. У извештају ПНХЗ-а, који је анализиран на Сабору у Ковиљу, каже се да су његови састављачи веровали у успех покрета: „Сваке недеље и на празнике Црква се све више и више пуни. Закључујемо да је захваљујући нашем друштву повећана побожност у целој држави...“.

У седишту ПНХЗ-а 1939. године регистровано је око 450 братстава по целој земљи, а тираж часописа Мисионар, главног богомољачког издања, износио је 150.000 примерака. Број богомољаца премашио је 200.000 људи. Све више свештеника је учествовало и руководило радом братства.

Нажалост, због започетог Другог светског рата, покрет није могао да се развија и очврсне у успеху, који је достигао почетком 1940-их година. Узроке тога делимично видимо у позицији неких богомољаца који су почели активно да се баве политиком и да подржавају радикалне антикомунистичке снаге.

У послератној Југославији богомољачки покрет није могао да настави са активним радом. Атеистичка власт није дозвољавала црквеним представницима да обављају мисионарску делатност. Међутим, управо су богомољачка братства постала „духовна храна“, која је омогућила Српској цркви да преживи дугогодишња ограничења од стране државе и репресије. У првим послератним годинама сви кандидати који су се школовали у српским богословијама пореклом су

били чланови породице овог покрета. Исто се може рећи и за искушенике у манастирима, нарочито за нове чланове женских обитељи.

После Другог светског рата постојао је још неки број богомољачких братстава, али због државних ограничења њихова активност није била на истом нивоу као предратна. Лична побожност ових људи, извор са којег се напајала Српска црква после рата, једино се није променила.

Како за грчку браћу, тако и за богомољце у Србији, карактеристичан је био религијски максимализам – воља за тежњом да се испуни Закон Божији.

Грчка и српска братства су проповедала Христа усмено и писмено. Чланови братства су ишли по градовима и селима, издавали литературу, отварали мисионарске курсеве, недељне школе и читаонице.

Братство је обављало мноштво добротворних послова, а било је ангажовано у прилично великој, циљаној помоћи затвореницима, старима, сирочади.

А каква је ситуација данас?

Православна братства и даље постоје у Грчкој, а наследници богомољачког покрета настављају да делују у Србији. Међутим, њихова слава и утицај не могу се поредити са моћним претходницима.

Па ипак, у последње време православна братства око Српске цркве почела су да јачају своје позиције. И то углавном због снажног политичког притиска на Православну цркву. Ово се односи и на ситуацију на Косову и на скорије догађаје у Црној Гори.

У Русији се такође проширио феномен православних братстава, али нису постигла такву моћ као на Балкану (углавном због револуције 1917. године). По утицају и масовном карактеру, руска братства XIX века не могу се ставити у исту раван са балканским.

Перевела Мила Ђуричић